

Els dietaris de Ferran Soldevila

L'editorial Tres i Quatre prepara la publicació del segon volum dels 'Dietaris de l'exili i el retorn' de l'historiador Ferran Soldevila (1894-1971), que es posarà a la venda a finals del mes d'octubre. Aquesta segona part se centra en el retorn de l'autor al seu país. Reproduïm tot seguit un extret del viatge que va fer Soldevila pel País Valencià. El dia 9 de setembre narra les seves vivències a València, i el 19 d'octubre, descriu el seu passeig per Xàtiva.

9.IX.56

Sóc al restaurant on menjo ara i on espero no menjar gaire temps més. Cal trobar –encara!– una millor solució. No és més que un quart de dues i ja totes les taules són ocupades i els qui arriben van ocupant els llocs que hi ha buits. D'aquí a poca estona no en restarà ni un, i la gent s'estarà dreta esperant tanda. Es forma una atmosfera densa i asfixiant. Per això cal arribar d'hora i col·locar-se al costat de la porta, com estic ara, com era anit. Al vespre no acostuma a haver-hi tanta concurrència. Ahir sopava jo tot sol en una taula. Entra una dona jove d'aparença bon tros provocativa. Atrau les mirades de tothom. On seurà? Es decideix per la meua taula. Murmura una paraula que no entenc; pel que pugui ser faig que sí amb una inclinació de cap, i seu: L'escot fa veritablement bonic. Alguns mots: que si l'aigua és calenta, que si en pot demanar de fresca, que si el brou que ha demanat encara li donarà més calor... Valenciana? No, aragonesa. Valencià? No, català. Gest mig de sorpresa, mig de satisfacció. Giren els ulls rodons, com evocant. No ha estat a Barcelona, però coneix uns catalans molt bona gent, especialment un matrimoni. L'interès no comença, però, fins que s'acosta un home d'uns quaranta

anys, robust (90 quilos dirà després) de mitjana estatura, barba blava, i resta mirant-la, abans de seure a la mateixa taula. La coneix i hi parla amb familiaritat. Li critica el maquillatge. «No he sido yo: ya sabes que no me pinto.» «Te han dejado como una Pepa.» «Y lo menos te ha costado 25 pts.» «Me ha costado 30.» Després l'alliçona sobre el règim alimentici. Ha pres una tassa de brou, un plat de cervell, dos ous passats per aigua, un flam. Però, criatura, li diu, si fa no fa, no saps com cal combinar l'alimentació: has de menjar verdures. Et prens quatre ous al dia. Res pitjor per al fetge, etc. Ella em mira, com consultant-me. Li dic que té raó el senyor. Quan ella se'n va, pregunto: «És una artista?» L'home es clava a riure, tot dient: «Bueno, llámela artista, si Ud, quiere.» «También puede tener algo de arte», replico rient al meu torn. Resulta que ell és advocat de les p... de València. «Deu ésser interessant», dic. «Si ho és! He tingut proposicions per treballar en coses de més rendiment; però no he volgut deixar això. Cada vegada que m'aboco al panorama d'una d'aquestes dones trobo més que justificat l'ofici que exerceixo.» Pregunto per la llei suprimint-ne les cases. Una bestiesa de l'ONU, diu. L'han suprimida pel vot d'una sèries de països que no tenen problema o de països com Pakistan, Iraq, etc. —on la dona és tractada de qualsevol manera. I la prostitució, segons ell, era una gran solució per a les dones desesperades. Quan ja no tenia cap altra solució que el suïcidi, una dona entrava en una casa d'aquestes i se sentia salvada. Davant la meua objecció dubitativa, ha insistit: «Mireu que n'he tractades una infinitat, i que amb mi s'esplaien en confidències.» I ara, aquí, com se soluciona el problema? De qualsevol manera. Clandestinament segueixen funcionant algunes cases. L'altre se dia li presenta un policia. «M'han dit que vostè sap una casa que funciona.» «Sí, ho sé.» «On?» «I ara ¿com vol que la denunciï, si són clients meus?» N'hi ha que ho arreglen d'una altra manera. Una li deia que havia anat amb un al darrera de les tàpies de la Facultat de Medicina.

Arriben dos coneguts d'ell. S'entaulen. Parlen valencià. Diuen de l'home extraordinari que és ell. Ell s'hi engresca i comença a explicar coses de la guerra. Entren els franquistes no recordo on. Ell hi era tinent de l'exèrcit roig; al cap de poques hores hi apareix com a sergent de l'exèrcit franquista. El denunciaven, se l'enduien a la presència d'un coronel, que dóna ordre de deixar-lo anar.

19.X.56

Alzira. Anit, vaig restar adormit sense acabar de despollar-me cap allà a les deu.

Església de Santa Caterina. Arxiu Municipal. Pergamí més antic, 1315, «Sobre Llombay término y alquería de Alcira». Però, firma almenys d'un document de Pere el Gran; l'únic, i per a Agnès (Anna, diu la fitxa) Zapata, que fou amistançada seva. El copio a part, encara que probablement ja és en els registres de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (sign. vol I, doc. 7). Auxiliar administrativa Elvira Villar Maonza, de Cuenca. El seu

pare, secretari. L'algtzir, de Ciudad Real. Aquesta invasió «legal» de secretaris d'Ajuntament i de subalterns, fatal. El secretari s'excusava de no conèixer l'arxiu. «Los documentos están en valenciano y los más antiguos en lemosín. De modo que hay que saberlos y yo no hace más que dos anos que estoy aquí.» Quan acabo, temps d'anar a correus i de tornar a dinar: ja me'l tenen a punt o gairebé. Un quart de dues. A tres quarts de tres al carrer esperant l'autocar per a l'estació. Passa abans una tartaneta. M'invita a pujar-hi pel mateix preu. Així no em caldrà esperar i sempre serà una «novetat». A penes hem arrancat, veig desembarcar l'autocar. El seguim al trot del cavallet, però arribo a témer que farem tard. No en fem.

Trajecte fins a Xàtiva. Encara algun camp d'arròs segat. Però ja tarongerers i palmeres que donen caràcter al paisatge. Fan bonic, encara que individualment algunes semblen patir de com les de [en blanc a l'original] la fotografia de Letamendi. Plomall sobre el blau i el groc dels raïms de dàtils. Passem Carcaixent, Pobla Llarga i Manuel. I entrem a l'horta de Xàtiva, ja entre muntanyes i muntanyoles. Algunes ermites al cim d'alguns turons em fan pensar que ja veig el cas-

Ferran Soldevila va visitar el Castell de Xàtiva, un dels monuments més emblemàtics de la ciutat.

“Algunes ermites al cim d'alguns turons em fan pensar que ja veig el castell. Finalment el destrio, ample, estès. Jaume d'Urgell m'hi espera.”

tell. Finalment el destrio, ample, estès. Jaume d'Urgell m'hi espera.

De moment el que m'esperava era una cambra de l'Hotel Espagnoletto. Espaiosa, neta i clara, que dóna a un panorama d'horta i turonets: una cambra per a fer-hi una cura de repòs. I me'n calia una mica. M'he ficat al llit, amb la finestra oberta. Les tres de la tarda. Després he tancat fosc i m'he endormiscat una mica. A les quatre he tomat a obrir. He preparat una mica la primera visita a la ciutat a base de la Guia. He berenat una banana amb pa i formatge. He escrit tot això. I ara em llevaré i sortiré. Són les cinc tocadés.

Seu de Xàtiva. Imponent. Senzillament imponent. Inesperada. Al moment d'entrar-hi, no he pogut reprimir un «Hola!» de sorpresa, que s'ha mutat en admiració. L'inusitat allargament de les pilastres és la causa de la grandiositat. De moment imposa, al cap d'una estona fatiga. Físicament, fatiga. La destrucció no va respectar gairebé més que l'edicle de l'altar major, obra de Ventura Rodríguez. Per què? Algú els va disuadir de destruir-lo? Fou la impressió de tant de daurat? No m'estranyaria. Degueren alçar una gran foguera sota el cimbori; perquè, malgrat la seva alçària immensa, és tot socarrimat, i les pintures n'han desaparegut. També descobreixo, en capelles, taules de l'escola de Jacomart i el retaule sit de Calixt III. A penes es veuen a la claror escassa. Temple neoclàssic fosc, finestres petites: també original.

Plaça de Calixt III. A una banda, façana principal breu, freda, simple, moderna arcaïtzant romànic, contrasta amb la càlida, complicada del segle XV-XVI de l'Hospital. Les contemplo ara, girant-me ençà o enllà, entre uns munts de cols i cebes, que em perfumen la contemplació. El mercat és a la plaça contigua i potser al matí això també fa de mercat. Passa un gosset eixerit, fa un pipí damunt de les cols; després es gira de l'altre costat i en fa un altre. Ha estat en va que jo li hagi dit després del primer: «I ara, què fas?» Passen cavalcadures vesprals, ases, mules, amb homes que hi cavalquen. La façana de la Seu (en realitat Col·legiata), s'enrosa de ponent. La imatge de la Verge, volta da d'àngels damunt de l'arc conopial de l'entrada de la capella, rep les emanacions gens encensàries de la ferum de cavalcadures i de les cebes avantdites. Ara dos homes a gatzoneta n'examinen un matoll. Penso que són per a plantar. Me'n vaig a cercar la «Casa dels Borja». Pregunta en un estanc i m'adrecen a una placeta que diuen que trobaré: que hi pregunti més enllà. Pregunta a un home que està hissant unes banderoles de paper a un balcó. Sembla que li parli de... la lluna. Però la lluna ell sap que existeix i que és allò blanc que ell veu allà dalt. Però els Borja i la casa dels Borja, ell no sap ni que existeixen ni hagin existit mai. I com més ho vull arreglar explicant-li de dos papes, més creix el seu esbalaïment. I aviat creuria que no sap ni què és el papa. I allí el deixo amb les seves banderoles vermelles de paper, enganxades en un cordill, que omaran el carrer per a una festa molt més familiar per a ell que Calixt III i Alexandre VI. Però la casa no l'he sabuda trobar: Torno, cansat, a l'Hotel. A l'hora de sopar em presento al Sr. Sarthou Carreres, que

acostuma a menjar-hi, i sopo a la mateixa taula amb ell i la seva filla.

20.X.56

Matí. El Sr. Sarthou ha vingut a cercar-me. Hem visitat el Museu. Bon cicerone, com tots una mica prolix, però no gaire. Arxiu. No troben la clau. Finalment apareix. Brut, polsós. Les dones no el volen netejar. Felip V va incendiar-lo amb Xàtiva. Salutacions a l'Alcalde. A la Seu novament. Calixt III de Jacomart. «Tu pila es Jordán fecundo/ cuyos hijos, en verdad,/ son timbres de esta ciudad,/ gloria y esplendor del mundo».

Dins dues santes que no han existit mai: Al costat seu, retaule en rajoles: els papes. Set cardenals. Benet Jacint Castanyeda. A baix, la ciutat.

Xapat de (azulejos) rajola valenciana.

Can Sarthou. Un balanç m'acull. Un recull de «Reales Privilegios de Játiva» damunt dels genolls. N'hi ha un de Pere II concedint a tota una sèrie de poblacions, entre elles Xàtiva, i totes les que vulguin acceptar els Furs de València, tots els llibres, beneficis, concessions i gràcies fets als ciutadans i prohoms de la ciutat de València, excepte la franquesa de lleuda i peatge concedida a València, i les concessions fetes sobre el Consolat de Mar i sobre Albufera i Devesa. Barcelona, nones gener 1283. Trasllat a Xàtiva el 15 maig 1514.

Torno a dinar amb els Sarthou. La filla pren la iniciativa i es posa a parlar valencià, i em diu que parli català; no para fins que fa parlar valencià al seu pare. Tots dos parlen molt, i seguit seguit. M'han anat guanyant en simpatia. Ell té vuitanta anys, i va i ve àgilment, i s'ha estat dret tot el matí acompanyant-me i parlant, i projecta acompanyar-me aquesta tarda al castell. Es plany del cas que fa l'Ajuntament de l'Arxiu i d'ell mateix. Va ésser l'únic, que amb perill de la seva persona, va donar la cara durant la revolució i va salvar tot el que va poder. I encara és l'hora que ningú no li n'ha donat les gràcies. No hi ha consignació per a l'Arxiu, i per a l'arxiver, una almoïna. Va molt tronat. La filla, Lídia, és professora a l'Institut de segon ensenyament i Bibliotecària de la Biblioteca Municipal. Es esguerrada. No deu poder utilitzar una mà, encara que jo no li he vist res de particular, perquè el seu pare li talla el que cal tallar de les menges. Coixa. Estranyament, camina amb dificultat. Fa algunes observacions força encertades. Va guanyant amb el tracte.

Canvi d'Hotel. Ara no és hotel. Hostal del Lleó. Renovat. Meitat de preu de l'Espagnoletto, perquè fet i fet, amb tants per cent, impostos i propina arriba a les 100 pts. diàries, i com que no sé els dies que seré a Xàtiva, perillava el meu pressupost. Ara ja estic tranquil.

Pujada al castell. No he pogut prendre cap nota, perquè anava amb el Sr. Sarthou. Anotaré ara que estic esperant el sopar. He llogat un taxi per a la pujada, 35 ptes. Ens hem aturat prop de l'ermita de Sant Pere. Salvats els retaules gòtics de Jacomart. Escola d'Osona? Voltes gòtiques amples i ombrívols. Gossets que es deleixen per carícies. «Aquest, cada vegada

que vinc, m'acompanya fins a casa», diu Sarthou. Fa calor. En els cinc minuts que hem estat per veure l'ermita el cotxe s'ha caldejat. Amunt per la carretera entre pins flairosos, humits encara de les pluges dels darrers dies, abans d'aquestes dues jornades resplendents. Va sorgir tota l'extensió de Xàtiva i de l'horta fins a l'horitzó calitjós. El cotxe s'atura a la porta del castell, que s'obre a penes aturats. Entrem i ens aturem a la plaça d'armes, entre els dos castells; el major a ponent i el menor a llevant. En Sarthou tot és *despotricar* contra l'actual propietari del castell que els ha convertit en una finca de «recreu». Mentrestant, comencem l'ascensió cap al castell major, aquesta vegada a peu. Hi ha un bon tros. En una era vora la calçada, estesa de figues a assecar. Sarthou en pren i me n'ofereix. Però, no encara. Anem pujant. Han convertit l'interior en jardinet, amb indignació de Sarthou. En un gerro dels que ornem la via veig una gran clau. Felç descoberta. És de la capella, que altrament no hauríem pogut visitar. Ens hauríem hagut d'*aconformar* veient-la de fora estant per les reixes adhoc. Ara hi podem entrar, després de traspasar una segona porta d'entrada al castell major. Allà davant és la capella que es diu –i ho repeteix una làpida a l'interior– que fou construïda (i jo, el seu bidgraf, ho ignorava) per ordre de la reina Maria, muller del Magnànim, per a consolació dels presoners. Allí foren traslladades les restes del comte d'Urgell, des de l'església dels Framenors (la primitiva iniciativa fou meua, però jo ho deia per traslladarlos a Poblet). I el Centre Ant, de Dip. s'ho empenqué. Sarthou hi féu al·lusió ahir, tot sopant, sense saber res de l'iniciador ni dels executants, però sabent la finalitat, que ell desaprova, i potser ara jo també. M'ha explicat que fou un acte superb, que tot Xàtiva hi prengué part i fins hi cooperà l'exèrcit. Es tocà la marxa reial. L'alcalde diposità els ossos del comte en la nova urna. (L'excavació del Centre Ant. va fracassar perquè van excavar a la porta dels Framenors.) Diu el capellà d'Alfons IV que el van enterrar «perquè tothom lo calcigàs». Van trobar molts ossos –dels Botja, diu Sarthou– més recents. Però ell va excavar a l'altra porta i profundament, i allí el va trobar. Especialistes examinaren els ossos, i dictaminaren afirmativament. I ara són en aquella sepultura –o millor sarcòfag– al centre de la capella, elevat, amb una inscripció no gaire afortunada, que diu (reproduir-la). També una làpida a la paret. Casulla gòtica, bonica, restaurada a trossos, bastant ben conservada. Però pobres ossos, penja allí tot el que resta del Dissortat. Més sortosos que els dels reis. Aquests no han estat dispersats i profanats. El poble, al contrari, els ha recollits i acompanyats. Per a les restes, indiferència. Però... Amunt. Vista superba. No em cansaria de mirar-la. Oliveres, garrofers, vinyes?, horts.

Per aquesta banda, restes del que fou residència (forçada) del duc de Calàbria. Però ell tenia llibertat dins el recinte del castell i fins una esclava, de la qual va tenir una filla. En canvi Jaume d'Urgell! Som davant la porta de la presó. Làpida en castellà (les altres són en català). De primer l'entrada, diríem, sense més obertura que la porta. Tancada, resta a les fosques;

però encara les esclatxes, el trau del pany de la clau, permeten veure la llum del dia; però no sembla que aquesta entrada formés part de la presó del comte d'Urgell. Una ampla tomba, res més. Ni una lluernia, ni una esclatxa: dos telèfons petris, diguem-ho així, conductes a través del mur pels quals poder dir alguna cosa al presoner. Res més. Giménez Soler sosté que estava bé; que podia tenir llibres, rebre visites. El que és si la presó era aquesta no sé pas com podria llegir. Aquesta presó no podia atenuar-se sinó fent obertures al mur, per on entrés la llum i l'aire. La capella: sí, sempre seria un consol per al presoner, poder sortir del calabós, fer uns passos damunt la terra, a l'aire lliure, fins a la capella, on rebria el consol espiritual de la missa i altres cerimònies religioses. Seguim amunt. De sobte sorgeix un turó en punta, davant mateix del castell. Sarthou m'ha estat sostenint que el «coll agut, part del castell» o «prop del castell», des d'on el rei Jaume veu Xàtiva per primera vegada, havia d'ésser el que té una ermita al damunt: el Puig. Però aquest turó, tan a prop. És clar que diu coll. Part del castell, no pressuposa proximitat: vol dir de la banda del castell (l'editor de València corregeix, potser sense motiu). Dient coll (ara me n'adono) no pot ésser aquest puig: aquest potser és el puig Escarrenyo de què parla la crònica i que Sarthou ignora. Emprenem la davallada.

“Seu de Xàtiva. Imponent. Senzillament imponent. Inesperada. Al moment d'entrar-hi, no he pogut reprimir un «Hola!» de sorpresa, que s'ha mutat en admiració.”